

DUKAI ISTVÁN

*Az Ember konstitúciója**Szöllősi Zoltán költészetéről*

centrum szimbolikájának egyik leggyakrabban előforduló eleme a *szív* – az egyetemes tradícióban és Szöllősi Zoltán költészetében egyaránt. Kétségtelen, hogy a szív mind működésében, mind elhelyezkedésében kiválóan alkalmas arra, hogy az emberi lény középpontjának szimbóluma legyen. Ez azt jelenti, hogy a testi értelemben vett szív valóban központja az emberi testnek, de nem azonos a principiálisan értelmezett centrummal, annak csupán, mint fogalmazzunk, szimbóluma. A nyomban következő kérdés ezek után, hogy mit jelent az emberi lény centrumának fogalma; annál sürgetőbb ez a kérdés, mivel e középpont létezéséről a ma élő emberek legnagyobb része mit sem tud. Itt voltaképpen csak alkalmazni kell a centrumról a térszimbolika tárgyalásakor részben kifejtetteket: a centrum az emberben a meg nem nyilvánult, tehát az esszenciális alapelveket reprezentálja, a megnyilvánult, azaz a szubsztanciális alapelv hatókörébe tartozó dolgok komplementereként. Minden rajta kívül fekvőnek, vagyis minden emberi megnyilvánulásnak az eredete és létoka, ám ez az eredet és létok, maga a centrum megismerhetetlen az analízáló értelem, az észbeli számára, minthogy megnyilvánuló (mint az ész) meg nem nyilvánulót (mint a centrum) nem határozhat meg, röviden szólva alacsonyabb rendű magasabb rendűt, kisebb (mert a fordított analógia törvénye értelmében az alacsonyabb rendű kisebb, mint a még csak „nem is látható” magasabb rendű) nagyobbat nem foglalhat magában. Következésképpen megismerése a tudat nem alaki eszközeivel (mint amilyen a szupraracionális) lehetséges, amely megismerés nem más, mint az embernek önmagával, önnön legbensőbb lényegével történő azonosulása, realizáció, a „normális” alapállás fölvétele. Attól függően, hogy ez a realizáció milyen mértékben maradt részleges, vagy vált teljessé, további lehetőségekkel is számolhatunk, mindenesetre itt, és csak itt, a tényleges középpontban válik lehetővé a közvetlen kommunikáció Istennel – mondjanak bármit a teozófusok és modern követők.

A bennük ható közös alapelv teszi lehetővé – hangsúlyozzuk, Szöllősi Zoltánnak az egyetemes tradícióval nagymértékben egyező szimbolikájában – a szív és a *gyümölcs* összekapcsolását: „Éjszaka szívemre rettenek / Ha csillag alvó gyümölcsöt leöl” (*A kert*); „Fáról a csönd alma hull / Fa sincs: nagy volt lélegzetem / Tétőn amíg legurul / Szívem és a földet lesem” (*Abol új nincsen*); „Érik szívem, fája kortalan, / csillag s gyümölcs zuhan” (*Tornác*); „vérem öröklött fáján / gyümölcs, terem még szívem, / csillag fűti kályhám” (*Ünnepem*).

Ahogy a szív a testhez, a gyümölcs a fához képest centrális, a vér a szívhez, a *mag* a gyümölcsökhöz képest szintén az, másképpen esszenciális:

*Aki akarná, szívem magház-
rekeszeiből folyékony
magot: vérem*

Ez az írás a szerző „Lenni egyidőben”. *Az ember képe Szöllősi Zoltán költészetében* című esszéjének egyik fejezete.

– *hova hullassam?* –
leereszthetné itten
motorból fáradtolajat
szívárványnak tócsák
mély egére

(Csak kő/kő se)

Lopott gyümölcs
ingem alatt
lopott gyümölcs
bőröm alatt

lopott gyümölcs
magja zörög
ingem alatt
csontom között

(Fehér mostoha)

Nem a szívvel kapcsolatos, de ha már a magról van szó, annak szimbolikájához további adalékkal szolgál a *Befejezzem* egy szakasza:

Hulló Nap, alkonyra alkony,
fák csúcsáig lángoló avar,
csontos mag, majd benne alszom,
fönti éj és tél már nem zavar.

A mag pedig elvezet bennünket a *tojás*, illetve az *embrió* jelképéhez, előtte azonban – minthogy a *csillag* háromféleképpen is kapcsolatba került a szív-gyümölcs szimbólummal – előbb ennek járunk a végére, a teljesség ez esetben is túlzónak tűnő ígé-nye nélkül.

Farönk égen a nap
Véggel
Fény-gyűrűi táguló körökben
Csörömpölnek az őszben
(Világfa ága csonttörései
Csillagok éjjel)
Méhek zúgása fűrészel
(Naplóm elkezdése)

A nap az égen, a táguló körök, a Világfa külön-külön is, itt a csillagokkal együtt jelenítik meg a centrumot, az átváltozások misztériumát felidéző képi liturgia keretében. (Talán itt az ideje, hogy nyomatékosítsuk, Szöllősi Zoltán képi világára nem találunk jobb kifejezést, mint a liturgia, mert a szó szoros értelmében olyan *szertartásrendet* követ, amely egyrészt *állandónak* tekinthető, másrészt *szakralizál*, harmadsorban pedig a dolgokban benne foglalt *potencialitást aktualizálja*, és ez minden esetben *misztérium*. Zárójelbe pedig nem azért tettük, mintha kevésbé fontos megállapításnak szánnánk, csupán azért, hogy a megkezdett szálon haladhassunk tovább.) Máshol „koncentrált erő”-ként je-

lenik meg a csillag, félreérthetetlenül utalva központi jellegére. Azt nyilván végképp nem kell magyarázni, világunknak miért szíve a Nap; ámbár egy rövid kiegészítést tehetünk az idő első fejezetben vizsgált problematikájához, nevezetesen azt, hogy csakis „világunk Nap-szívében” van mód az idő „elejtésére”, ahol tehát „meghal az idő”, ugyanis az idő a megnyilvánuláshoz tartozik, a centrum pedig maga a meg nem nyilvánult. Másfelől teljesen világos (a bevezető gondolatsorból egyenesen következik), hogy megnyilvánult a maga megnyilvánult voltában nem léphet a meg nem nyilvánultba, ahhoz, hogy ezt megtehesse, mintegy „köddé” kell válnia, el kell tűnnie a külsődleges látás elől. S ha ezzel konkrétan mutatunk csodaszarvas-mondánk egy lehetséges értelmezésére, az azért van, mert a Szöllösi-vers (*Meglátod királyodat*) „isteni vadat űző” kifejezése ezt az allúziót foglalja magában.

*Félszékében feltört világ
gyerekkor tojásvilága
napsárgája s fényfehérje ég
zománcos ég falára*

*Zománcos ég
falán tojás
sárga ősz ég
széttört világ*

(Áldozati morzsák a szemétből)

A fenti sorok a világtojás egyetemes szimbólumát juttatják eszünkbe a kezdetben („feltört”) és a végben („széttört”). A *Kerek a Föld* előző fejezetben idézett szakasza a tojáshejéből mint tükrökből, „kozmoszából” kibontakozó madár képét vetíti elénk. Itt kell emlékeztetnünk a tenger szimbolikájáról mondottakra, ahol az egyik aspektust úgy ragadtuk meg, mint a kezdetbe, az embrionális állapotba való visszatérésnek annyira elemi, hogy már nem is élet-, hanem létszomját. Ugyancsak az „eszméletlen”, azaz eszmélet előtti, végső soron a megnyilvánulás előtti állapottal kapcsolódik össze a *Béke* című vers végén az „öklöm és térdem arcomhoz húzom: holdembrió” képe.

Mínt hogy ebben a szűkebb vizsgálódásban a centrumot szimbolizáló szívvel együtt fordulnak elő más, ugyanakkor egymást is felidéző, egymásba átváltozó centrumszimbólumok, úgymint a Nap, a tojás, az embrió, a mag, olyan kútfőnek adjuk át a szót, aki ezek együttes magyarázatával szolgál: „Arra kell rámutatnunk, hogy [...] ami a világtojásban foglaltatik, tényleg azonos azzal, ami szimbolikusan a szívben is foglaltatik, és a barlangban is, amennyiben az a szív ekvivalense. A kérdéses tartalom a spirituális »mag«, amelyet a hindu tradíció a makrokozmikus rendben *hiranyagarbbának*, szó szerint 'arany embriónak' nevez. E mag [...] születési helyét, illetve ami ennek mikrokozmosz szempontról megfelelő, pontosan a szív vagy a barlang reprezentálja... Itt kell megjegyeznünk, hogy – mivel az aranyat »ásványi fémnek« és a »fémek napjának tekintik« – a *hiranyagarbbát* éppen neve okán definiáljuk tüzes princípiumként, és ezért centrális pozíciójával egyetemben szimbolikusan a Naphoz hasonlít, amely ráadásul minden tradícióban a »világ szívének« egyik megjelenítése” (René Guénon).

Az „embrió”, azaz a világtojás áll tehát itt lényegi megfelelésben a „világ szívvel”, vagyis a Nappal, azután az emberi lény „szubtilis embriójával”, a „halhatatlanság magjával”, amely ugyan nem a szívben lakozik, de a gerincoszlop mentén fölfele haladva a szívben „kicsírázik”; és e mag fölfele vezető útja nem más, mint a lény spirituális

kibontakozásának útja. Még csak annyit jegyünk meg, hogy a szanszkrit hiranyagarbha – különös vagy nem különös módon – magyarul is pontosan ebben az értelemben olvasható.

„A szívemre hulló eszmélet, / mint gyöngye papír lángvakap” – szól az első kötet *Kőbányavidék* című verse, az ötödikben a *Fény fölött/fény alatt* pedig már-már doktrinális szabotossággal így:

*Már a föld alatt rekedt napot
és égre szórt bited mint magot,
magadhoz muszáj vonzanod,
virrasztásod fényes pontjait,
oxigénszegény csillagod.*

A spirituális kibontakozás fázisai a fenti értelemben egy függőleges vonalat rajzolnak meg, erről a térszimbólika kapcsán volt alkalmunk szólni. A makrokozmosz világtengely mikrokozmosz megfelelőjéről van szó, amelynek legelvontabb megnevezése a függőleges egyenes, egyébként *fa*, *gerinc*, *torok* jelöli leggyakrabban Szöllősinél, ám szinte kivétel nélkül úgy, hogy egyszersmind a *fénnyel* is kapcsolatba kerül.

*Dübög piros szívem
vérolajos dízel
létem fény-egyenesén
vakító vak sínen*
(Expozíció)

*Örökléte áramába
kötve, jaj iszonyú,
ki ne égjen szíve perc alatt,
csurog le torkán fény
és parázslék a szó –
tévelyegni néki nem szabad.*
(Innen)

„Szívemig szúr az éter” – olvassuk a *Török világban*. A *Záporozz csak* című versben „Isten könnye” hullik ezen az úton:

*Záporozz csak, eső, záporozz,
május van, szerelmes hónap,
zuhogásod bennem százszoros,
fűrösszed szívemet, szómat.*

*Záporozz csak, eső, záporozz,
ömljön a könnyed, Isten...*

A *Történelemben* című versben pedig nem más, mint a Duna:

*halakkal, múlttal és koporsókkal
megy a Duna, meg-megbillen,*

*le a tengerig, föl a szívemig –
kitervelt úton jár minden*

A szív e „kortalan fája”, fényt, vizeket, „öröklétet” áramoltató függőlegese az individuális mivoltában kibontakozott ember centrumában a láthatatlan és meg nem nyilvánult lét, ön-maga esszencialitásának „lakhelye”. A szív „Isten kapuja” (*Fény fölött / fény alatt*), máshol Isten érintésétől megremegő „hűvös membrán” és ez a tovaáradó, finom remegés az, ami nem hagy kővé válni (*Megmozdítás*).

A töredezettséget, a mechanikus sokszorozódást mint a „megszilárdulás” jellemzőit kétségkívül a számok fejezik ki leghívebben. A számok szerepét Szöllösi Zoltán költészetében csak érintőlegesen említve ugyanezt látjuk („csillagszámok”, az óraszámok számai). Van azonban úgy, hogy a számok sajátos minőségek szimbólumai (erre is láttunk már példát); itt most arra az egy dologra emlékeztetünk, hogy a tíz a teljessé vált megnyilvánulás száma, más szavakkal a „kilencig” jelen levő „ördögöt” a „tíz” végleg diszkriminálja:

*Leverbet sötét öklöd,
kilencig beledöglök,
de tízre csak fölállok,
szívemben fehérek számok
s fényben vibrál az ördög –
Kilencig beledöglök,
de tízre csak fölállok.*

(Fehér számok)

A szív szimbolikájának vizsgálatát a következő megjegyzéssel zárjuk. A tradicionális szimbólumok semmilyen szentimentális tartalmat nem foglalnak magukban; maga a szentimentalizmus sem egyéb, mint történelmi (mindössze kétszáz éves) képződmény, azóta viszont annyira áthatott mindent, hogy a pszichikustól legtávolabb eső dolgokról sem lehet jóformán érzélgősséget kizárva szót ejteni. Ennek a profán „felcukrozásnak” a szív menthetetlenül áldozatul esett, és vált pszeudoszimbólummá –, nem így Szöllösi Zoltán költészetében, ahol mentes maradt mindettől, és – akárcsak a valódi vagy ami ugyanaz, a tradicionális szimbólumok – az értelmet, az ember intellektuális szféráját fogja munkába. Ugyanúgy eredeti értelmében kapjuk vissza e költői sorokban, mint az ősi írásokban: „A ... fényvalóságú Ember itt lakik a szív közepében. Akkora, mint a rizsszem, mint az árpaszem, mégis ő a mindenség ura, a mindenség fejedelme, ő irányít mindent, mi létezik” (*Upanisadok*).

* * *

Amikor az Ember konstitúciójáról beszélünk, annak spirituális, szellemi felépítéséről, „megalapozásáról” van szó, nem pedig szigorúan testi, vagyis anatómiai felépítéséről, bár megemlítjük, hogy a testi felépítés, az anatómiai rend mintegy követi a szellemi konstitúciót, minthogy abból ered. E két rend közötti különbség megvilágítására idézzük a keleti példát: az emberi lény centrumát ott is a szív jelöli, ám amikor az ember azt mondja, „én”, és magára mutat, az a hely ugyan a szív magasságában van, de a gerincoszloptól jobbra; s ez semmiképpen nem a keletiek anatómiai ismereteinek hiányos voltát jelzi. Erre a spirituális csomópontokra, csakrára, az „önvaló” lakhelyére az anatómiai szív csupán szimbolikusan utal, jóllehet a csakra maga is egy szimbolikus kifejezés.

Említettük, hogy a spirituális kibontakozás tengelyét ábrázolja a *gerinc*, illetve bizonyos analógiák révén hozzá kapcsolódó egyéb szimbólumok, mint a fa vagy a torok. A *Fekete-*

fehérben még kérdés formájában jelenik meg: „Csontcsigalépcsőn / gerincemen / mennyekben?”; később, a *Szeptemberi krétákban* már így:

*Idegem izzó szálaít
Még samott gerincem
S kibírják-e csillagaid
Már ne fűts Uristen*

A gerincre (is) utal sokszor a csont:

*Teszem, mit eddig tettem,
sebet nyitok a sebben,
csontommal fölkarózva
pompázom, mint a rózsza,
talán Krisztus se sebben.
Sebet nyitok a sebben,
pompázom, mint a rózsza.*
(Fehér számok)

*Álom s virág magam voltam,
csontkarózta rózsasalugas,
csillagokról leszakadtam,
még a szívem rózsát ugat.*
(Se hó/se fény)

Itt megint csak elkerülhetetlenné válik megemlíteni, hogy a rózsza a keresztény szimbolikában valóban Krisztus sebe, a középkorban beavatási szimbólum, mígnem a reneszánsz „forradalma” rajta is diadalmaskodott, szimpla szerelmi jelképpé téve.

A *Láng és selyemben* ugyanez a tengely így mutatkozik:

*Akácfa kicsavart karral
összeforrvá kinnal bajjal
állatangyalod
tarkómra búrozott fényvel
cimbalmozó őszi léggel
meg sem mozdulok*

Ez a gerinctengely azonban nemcsak vertikálisan, a hierarchikus létállapotok közötti kommunikációban funkcionál, hanem a horizontális, vagyis individuális kiterjedésben is: „Zsanér gerincem / Szerelem ajtaja ablaka testem” (*Naplóm elkezdése*).

A *Feketefehér* „csontcsigalépcső”-je a *Jár a púposban* már csak lépcső, amiért viszont egészében idézzük, annak más okai is vannak. Először is itt nagy kezdőbetűvel szerepel az Ember, miként e fejezet címében is, tehát nem az egyedi, nem is az általában vett emberről, hanem az Emberről, az ember lényegéről kíván valami fontosat elmondani, egyben továbblépésünk logikájába is illeszkedik.

*Sem az ég sem a föld
sem a kék sem a zöld*

*hatmilliárd szenthely
élet tornya Ember*

*Mindünkben kőlépcső
minden fokunk végső
jár a pápos torzó
harangkötél-búzó*

Az *Álomi próbálkozás* – még ha valóban álom ihlette is, volt helyreigazító megjegyzésünk korábban az álom mivoltával kapcsolatban – egyike azon költeményeknek, amelyek fő hajtóereje az égre törő, megfeszített akarat (koncentráció), akkor is, ha ez a törekvés néha céltalannak vagy célt veszítettnek, valamilyen külső vagy belső ok következtében pillanatnyilag hiábavalónak tűnik. Itt az akadályoztatást, a cél szem elől tévesztését a konkrét és áttételes negációk („Sötét az ég / nem koncentrálok fölém csillagot / Visszaút nem lesz”; „Testemmé lett, nem bomlik ki / a csontomra göngyölt zászló / Izmokká évült lobogás”), valamint a kérdések („szállhatok-e”; „Hova mennék, szállnék”; „Hova / Hova készülök / Hova”) implikálják. Mégis: bár ami „testté lett”, „izmokká évült”, levez, „Lépkedek az Országház tornyai / száz éve csurgó gyertyái / fölött”, és „Függőleges hideg alföldeken / szárnyatlan angyal / liftezek súlytalanul”. A vízszintes vált függőlegessé, vagy fordítva? Vagy talán a vízszintesben van egy rejtett függőleges? Pontosán így van: a tér szimbolikáját fejtegetve nem említettük, most viszont váratlanul időszertűvé vált, azt tudniillik, hogy a négy horizontális irány nem egyenrangú, a jobb-bal irány alárendelt szerepet játszik az előre-hátra irányhoz képest, ami egészen pontosan azt jelenti, hogy e kettő relációjában az utóbbi a függőleges szerepét veszi át a síkgeometriában. Ami tehát a térben nem tud kibontakozni, így bontakozik ki a síkban – ám ez csak az egyik fontos tanulság, amit ebből a versből lesűrhetünk.

A másik tanulság akkor válik világossá, ha választ tudunk adni arra kérdésre, hogy aki itt „lépked”, valójában hol lépked, hol „helyezkedik el”, és egyáltalán, kicsoda lépked itt. Az utóbbi kérdésre válaszolunk először: a „szárnyatlan angyal” per definitionem az Ember. Túl azon, hogy a hasonló címet viselő ciklus lényegében Ember-verseket tartalmaz, azután később találkozhatunk (már idéztük is) az „állatangyalod” kifejezéssel, az ember valóban az alatta elhelyezkedő ásványi-növényi-állati formációk és a fölötte levő kilenc angyali szféra között találja meg a teremtésben a helyét. Más módon, de mindkét kifejezés pontosan erre az „identitásra”, önmeghatározásra mutat rá.

A hol kérdésre pedig azt az egyszerű választ adhatjuk, hogy nem a földön, nem is az égen, hanem a kettő között (emlékezzünk: „Sem az ég sem a föld / sem a kék sem a zöld!”). Ez önmagában véve is két értelmezést tesz lehetővé, amelyek azonban, mint látni fogjuk, nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő magyarázatok.

*Test és lélek még egy vagyok
Huszadik századi kentaur
Lábam még Babelen tapos
Imám Kárpát haváig tolul
(Monódia)*

Itt ugyan test és lélek egységéről van szó, tehát egy kétkomponensű egységről, mégis átfogja a Föld–Levegő–Ég háromkomponensű teljességét, amelynek a test–lélek–szellem hármassága felel meg az emberi konstitúcióban. Ez a hármas kibontakozás egyébként fordítottja a fenti sorrendnek (és annak a sorrendnek is, amit a modern tudomány – ha

ugyan a szellemről mint olyanról egyáltalán tudomást vesz – egyedül lehetségesnek képzel el). A megnyilvánulás „iránya” ugyanis kizárólag a meg nem nyilvánulóból a megnyilvánuló, az esszenciától a szubsztancia, a princípiumtól az alkalmazás felé lehetséges; egészen világosan fogalmazva a test princípiuma és létoka a lélekben, a léleké a szellemen található, tehát a kibontakozás csakis a szellem–lélek–test (Ég–Levegő–Föld) irányában történhet. Az evidenciák végül is „egyszerűek”:

*És bomlik a szélben
és fehér napfény kötélben
kilógja magát a lélek,
vásznán a test is feléled.*
(Hópelyhen billeg)

A szellem–lélek–test hármasság koncepcióját a magyar hagyomány éppúgy megörökítette, mint példának okáért a hermetikus tradíció. A kérdés azonban egy másik aspektusból is megvilágítható, és ez elvezet bennünket egy másik, nem kevésbé jogos interpretációhoz, ami a jelek szerint szintén nem idegen a magyar hagyománytól. Szőlősi-versek sokaságában találkozhatunk azzal a megkötő, lehúzó hatással, amelyet így vagy úgy, de végső soron a test, a Föld szimbolizál, ugyanakkor komplementer módon mindig jelen van az „Ég vonzása” is. Ennek a kozmikus feszültségnek az áramába van az Ember belekötve, a *Vázlatból* vett kifejezéssel a „pólusok kötélhúzásá”-ba (amely ott nem ebben az összefüggésben szerepel, mégis az egész költészet egyik jellemző vonására világít rá, és nem is egyedül: a *Gitárral* című versből való a hasonló jelentésű „föld-ég zárlatában” kifejezés). „Föld és ég között állok” – olvassuk a *Mongol naplóban*. Bizony, könnyű az ilyen „egyszerű” fogalmazások mellett elmenni anélkül, hogy gondolkodóba esnénk, valóban olyan egyszerű-e az, amiről itt szó van, az általános tapasztalat szerint ugyanis az ember a földön áll. Ahhoz a kérdéshez kanyarodunk tehát vissza, amit az *Álomi próbálkozás* kapcsolatban tettünk fel, és amire a *Jár a püpos* kezdő soraival részben már válszoltunk, most viszont bővebb magyarázatra van módunk.

„Most válik csak érthetővé igazán, hogyan kell a távol-keleti tradíció Nagy Triádjának középső elemét értelmezni; a három elem az »Ég« (*T'ien*), a »Föld« (*Ti*) és az »Ember« (*Jen*), ahol e harmadik játssza a másik kettő között a »mediátor« szerepét úgy, hogy ezek természetét magában egyesíti. Joggal mondható el, hogy az Ember – még az individuális ember is – az egyetemes megnyilvánulás mindkét pólusából, a *Purushával* és a *Prakritivel* azonos »Égből« és »Földből« is részesedik; ebben azonban semmi sincs, ami kifejezetten csak az emberre vonatkozna, és amit ne lehetne elmondani bármely más megnyilvánuló létezőről is. Ahhoz tehát, hogy az ember az egyetemes Éxisztencia vonatkozásában is tényleg képes legyen a kérdéses funkciót betölteni, a mindenség középpontjába kell magát helyeznie” (René Guénon).

*Létem talány:
rajtam túl meddig ágazik,
fönt fájdalmas félhold lüktető vesém,
lent álmom,
mert tél van most,
szürkén havazik.*

(Kelhet a Nap)

A kérdés formájában megfogalmazott állítás azt az alapigazságot foglalja magában, mely szerint az ember – már ha nem törekszik kifejezetten erre, vagy nem felejtí magát benne – nin-

csen bezárva önnön individualitásának korlátai közé – bár ezt mondani, tekintetbe véve az eddigieket, talán fölösleges is. Mindenesetre konzekvenciája mindannak, ami e költői műben eddig megvalósult, ugyanakkor – ha tetszik, visszamenőlegesen is fölfogható – magyarázata annak, amiről a térrel, a tér és a benne levő dolgok létesülésével kapcsolatban korábban szó volt. Akkor a személyesen végrehajtott akció kifejezéssel éltünk, és most érkezünk el odáig, hogy ezt az akciót valamiképpen összekössük azzal a szellemi konstitúcióval, amely ennek a fejezetnek a kitüntetett témája.

Előtte azonban egy újabb „elhatároló” gondolatmenetnek kell teret adnunk, ez pedig az úgynevezett megszemélyesítéshez, a perszifikációhoz kapcsolódik. A megszemélyesítés „élettelen” dolgokat, tárgyakat, fogalmakat, jelenségeket élőkre, leginkább emberre jellemző tulajdonsággal, érzéssel, gondolattal, cselekvéssel ruház fel. Túl azon, hogy máig nincsenek adekvát ismérvei annak, mi tekinthető élőnek, és mi nem, az ilyen megkülönböztetés csupán egy nagyon is felületes szemlélet számára létezik, tehát túl ezen, szerepet kap benne az „antropomorfizmus”, amit viszont soha nem felejtenek el összekötni a „primitív ember” képzetével, a régi ember „kezdetleges” világlátásával. Az az igazság, hogy ami itt primitívnek, antropomorfizmusnak és perszifikációnak látszik a modern elemzők szemében, az valójában egy magas rendű tudás lenyomata, a látásnak a közönséges látáshoz képest fokozott élessége, és voltaképpen szimbolika. Ezért osztozik is a szimbólum sorsában: az „érzéketesség” oltárán áldozzák fel az intellektuálisat. Amikor tehát „szomját oltani kutat emel szájára az ég”, elvész e modern pszichizmusban az intellektuális tartalom, adott esetben az, hogy nincs külön emberi és külön kozmikus szomjúság.

Amiről a továbbiakban szó lesz, bizonyos értelemben a megszemélyesítés fordítottjaként fogható fel, mert míg a megszemélyesítésben a kozmosz veszi magára az emberit, itt az ember veszi magára a kozmikusát. Ebben a szemléletben a külső belsővé, a szemlélőnek mintegy részévé, a rész egésszé válik („Magam még egy alakban / Láttam minden darabban / Az Egészét” – *Vágyak tárgya*); vegyük azonban észre, hogy a két „művelet” egy és ugyanaz, a köztük levő különbség a nézőpontok különbségéből ered:

...hívó tenyeremből
út fut eléd

(Égitető)

Mint erdőben fa, hogy már
külön árnya sincs, élek Érzem
a csontomig törő csontokat
Homlokomon gyöngyöző egek

De szívem ütemébe állva
menetelnek a dolgok
Esőfeketén, fényféhéren,
széltől gyűrt lobogókon

(Halak vére)

Érintéseim bullnak
a guruló karikák, napok
pereméről: nebéz csillagok
Tél van – mágikus világ ragyog
(U. o.)

Lábamra szorult cipő a város
(Tigris)

Itt, ahol ülök, ez tán ottbonom
A dél ezüstrebbenése szívemé
Füvek nyüzsögnek, hajlongnak folyton;
fényt ragadva gyűlnek ujjaim közé

A pitypangok rezgő műholdláncá
gyermekvilágot kutató emlékeim
(Jegenyék harangoznak)

Szívütésem mind levél
Végül az ősz csak elér
(Utazás után a Bacchus Borozóban)

Felső ajkam virradat
Alsó ajkam alkonyat
Ajkaim közt Hold és a Nap
(Az emberről magáról testi részeiről)

Sörényemben büszke máglya
fehér asszony lobogása
inkább ölne le
velünk dobog fel a kozmosz
asszonyommal eget hordok
fáradt csődöre
(Láng és selyem)

Összeszűfölvé bennem,
nagy könyvben,
emberarcok és tájak
nagy csöndben
(Aki így él)

Hullnak fogaid,
szádban úr sajog,
kimozdulnak fönt ősi csillagok,
képzeteled termő kertjében
árnyéknak dőlsz,
várod a Napot.
(Árnyéknak dőlsz)

Anélkül, hogy tárgyunktól túlságosan messzire kanyarodnánk, emlékeztetünk arra, hogy Szöllősinél az árnyék legkevésbé sem egyszerű optikai jelenség (hasonlóan ahhoz, amit a tükrőről is megállapítottunk), s erre ez utóbbi részlet az egyik legáruklódóbb példa, hiszen már a fény tényleges megjelenése előtt („várod a Napot”) létezik, annál inkább, mivel mindez a „képzélet kertjében” történik. S ha azt mondtuk, hogy az árnyék a versek egy jelentős cso-

portjában a dolgoknak, a testnek mintegy „meghosszabbítása”, pontosabb kifejezéssel a tárgynak, a testnek bizonyos szubtilisebb módozata, kiterjesztése, amely ugyan hozzátartozik a testhez, de ténylegesen láthatóvá éppen hogy a fény (vagyis a komplementere) által válik, nos, akkor valójában el sem kanyarodtunk a témánktól, hiszen pontosan azt a kérdést boncolgatjuk, miként „ágazik” a létező léte önnön (testi vagy individuális) határain túlra, és ezen ágazás egyik ágának szimbólumát az árnyékban véltük felfedezni. Itt mégis valamiféle meghatározatlansággal állunk szemben, ám éppen az árnyéknak eme meghatározatlansága igazíthat el bennünket: lehet halál, és lehet kezdet, illetve – amit nem először állapítunk meg a hagyománnyal – a kettő voltaképpen egy és ugyanaz. Ha vég, a dualitás visszavezetése egy magasabb egységbe; ha kezdet, akkor egység, amely a dualításban nyilvánítja meg magát.

„Képzeleted termő kertjében” – vajon rendelkezünk-e már azzal az apparátussal, amelynek segítségével képesek vagyunk felmérni ennek a mondattöredéknek az intellektuális távlatait? Ha a képzelet (a látással, az emlékezettel együtt – mint arról szó volt az első fejezetben) afféle létesítő szellemi művelet, a termő – miként a szó gyöke is mutatja – a térrel együtt kibontakozó megnyilvánulás kiteljesedése, a kert pedig (az „örök kert”) a rend primordiális kerete, köre, az eredendő tökéletesség (a kör a legtökéletesebb síkidom), akkor ez a kert a megnyilvánító aktusban megnyilvánuló tökéletesség.

Ez a megnyilvánító, létesítő, teremtő aktus igen gazdagon jelenik meg Szöllösi Zoltán költészetében; az itt következő példákat csupán ízelítőnek szánjuk:

Szemem álmatlan ecset
(Szégyen a vers)

*Világom deszkarés volt,
nézése, búzaszem, folyt,
csizmák orrára pergett,
kalásza soba nem volt.
Nézése, búzaszem, folyt.*
(Fák között a fa)

*Villamos robog valabol
Nem látom de jól emlékezem
Rajzolt keréken zakatol
Görbére sikerült síneken*
(Monódia)

*Láttam őszben az édent,
tekintetem volt sátram,
rejtőzködöm kő mögött,
élek bázis magányban,
tekintetem volt sátram.*
(Ezredvég)

*Kamasz hitemet,
nyers bőrt,
kiteragetem,
kinek mindegy,
mire cseréli magát,*

*angyal eszejárása cselekedetem,
bisz hallucinálok magas,
szent bazát*

(Kelhet a Nap)

*Dózsölök, nyárvégi méhek,
világot kóstol tekintetem,
gyűlik nyelvemen méz, ének,
morgolódom és ingyenkedem,
világot kóstol tekintetem:*

*bazát, elmúlást, szerelmet,
ami az embert helyén tartja –
(Dózsölök)*

A látás (tekintet, emlékezet stb.) ezen aktív szerepének természetesen szintén megvan az alapja a hagyományban, amely úgy tekinti, hogy a szem (és a többi érzékszerv) nem csupán a befogadás passzív szerepét játssza, hanem kifelé is „kapu”, és nem csupán abban az értelemben, amit például a „szemmel verés” reprezentál, hanem abban is, hogy a belülről kifelé irányuló kiterjesztés a közvetlen megismerés eszköze, ez pedig nem más, mint a megismerés tárgyával történő azonosulás. Így tehát a látás felől is magyarázatot kaptunk arra, miként lehetséges külső és belső, mikrokozmosz és makrokozmosz egységéről beszélni.

Összefoglalva, annak a szemléletnek az alapja, amely az embert és világát egymással közvetlen megfelelésben ábrázolja, e két világ analógiája, amelyben a szellem–lélek–test hármassága az Ég–Levegő–Föld hármassággal áll szoros korrespondenciában. A távol-keleti hagyomány Nagy Triádjában az Ember központi szerepet játszik, amennyiben a másik kettő univerzális princípiumából (esszencia és szubsztancia, yang és yin, purusa és prakriti) részesül, és közvetít a kettő között. A két hagyomány (de nyugodtan beszélhetünk háromról, ha a keresztény szimbolika Atya–Szentlélek–Fiú hármasságában ugyanezt fedezzük fel) egysége nyilvánvaló, a különbség itt is a nézőpontok különbségével magyarázható. Az egységet pedig mindhárom tradícióban a középső elem „mediatori” szerepe teremti meg. Hasonlóképpen egységben látjuk mindezt Szöllösi Zoltán költészetében: amikor „velünk dobog fel a kozmosz”, a mikrokozmosz és a makrokozmosz analógiáját idézi, amikor meg „asszonyommal eget hordok”, a két princípiumot egyesítő Ember képe jelenik meg előttünk. Egyébként ebben a képben is van valami, ami a *Monódiában* szereplő kentaurra emlékeztet, a kentaur pedig egyik aspektusában szintén közvetítő Ég és Föld között. Ugyanakkor az androgün eszmét is felidézi, ami a Primordiális Ember attribútuma, de ez már a következő fejezet témája lesz.